

АНОТАЦІЯ

Бибик Д. Д. Формування соціального лідерства у майбутніх соціальних працівників в умовах професійної підготовки. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 231 «Соціальна робота» (23 – Соціальна робота). – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2021.

Дисертація є комплексним дослідженням актуальної проблеми формування соціального лідерства у майбутніх соціальних працівників, що знайшло відображення у теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці ефективності організаційно-педагогічних умов формування соціального лідерства у майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки.

У дисертації *вперше* науково обґрунтовано структурно-функціональну модель формування соціального лідерства у майбутніх соціальних працівників, яка складається з цільового, організаційного, змістовно-методичного, результативного блоків; організаційно-педагогічні умови формування соціального лідерства у майбутніх соціальних працівників в умовах професійної підготовки (створення та діяльність Школи «Social лідерства – Student»; розроблення вибіркового навчальних дисциплін «Основи лідерства» і «Соціальне лідерство» та їх впровадження до освітньо-професійних програм зі спеціальності «Соціальна робота»; використання різноманітних методів, форм та засобів актуалізації лідерського потенціалу майбутніх соціальних працівників); визначено критерії (мотиваційно-ціннісний, знаннєвий, особистісний, діяльнісно-практичний), відповідні показники та рівні (реактивний, активний, проактивний) сформованості соціального лідерства у майбутніх соціальних працівників;

уточнено сутність понять «соціальне лідерство», «соціальне лідерство соціальних працівників», «формування соціального лідерства у майбутніх соціальних працівників»; *розширено* уявлення про зміст та структуру соціального лідерства у контексті теорії та практики соціальної роботи;

набули подальшого розвитку методи, форми та засоби аудиторної та позааудиторної навчальної й соціально-виховної роботи з формування соціального лідерства у студентської молоді.

На засадах міждисциплінарного аналізу досліджуваної проблеми уточнено сутність поняття: «соціальне лідерство» як соціального явища, яке характеризується спільною організацією та управлінням суспільно-значущою діяльністю щодо ініціювання соціальних змін, знаходженням оптимальних засобів їх досягнення для вирішення актуальних проблем теорії та практики соціальної роботи у площині сталого розвитку суспільства; «соціальне лідерство соціальних працівників» визначено як інтегроване особистісне утворення, що виявляється у прагненні й здатності фахівців до реалізації лідерського потенціалу у різних сферах життєдіяльності суспільства задля покращення якості надання соціальних послуг вразливим категоріям населення; «формування соціального лідерства у майбутніх соціальних працівників» розглядається як спеціально організований процес якісної підготовки майбутніх соціальних працівників, в основі якого – орієнтація на конструктивні соціальні зміни як цінності соціальної роботи; прагнення до ефективної партнерської співпраці та командної взаємодії; розширення можливостей щодо управління знаннями та ресурсами соціальної роботи; забезпечення розвитку аналітичного і креативного мислення студентів.

Розширення уявлення про зміст соціального лідерства у контексті теорії та практики соціальної роботи допомогло проаналізувати особливості процесу його формування у студентів в умовах професійної підготовки.

Охарактеризовано *особливості професійної підготовки соціальних працівників у контексті формування соціального лідерства*, а саме: поєднання принципів особистісного, діяльнісного та ресурсно-середовищного підходів в якості своєрідної домінанти, яка визначає сутність процесу формування соціального лідерства у майбутніх соціальних працівників; посилення практичної спрямованості підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної, суспільно-значущої й благодійної діяльності, що сприяє насиченню освітньо-професійних програм вибіркоким компонентом з орієнтацією на розвиток «soft

skills» у студентів; збагачення формальної освіти з соціальної роботи методами, формами та засобами неформальної освіти з актуалізації лідерського потенціалу студентів, що дозволяє розширити межі застосування аудиторної та позааудиторної навчальної й соціально-виховної діяльності майбутніх соціальних працівників.

Визначено *критерії* (мотиваційно-ціннісний, знаннєвий, особистісний, діяльнісно-практичний) та схарактеризовано спектр *показників* сформованості соціального лідерства у майбутніх соціальних працівників за реактивним, активним і проактивним *рівнями*.

У роботі представлено *структурно-функціональну модель* як орієнтир формування соціального лідерства у майбутніх соціальних працівників в умовах професійної підготовки. Розкрито її змістове наповнення відповідно до основних блоків: *цільового* (мета, завдання, наукові підходи, принципи), *організаційного* (логіка організації процесу підготовки соціальних працівників до соціального лідерства), *змістовно-методичного* (змістовні напрями формування соціального лідерства, методи, форми та засоби підготовки майбутніх соціальних працівників), *результативного* (результат сформованості соціального лідерства у майбутніх соціальних працівників за відповідними критеріями, показниками та рівнями).

Успішність реалізації структурно-функціональної моделі формування соціального лідерства визначається організаційно-педагогічними умовами, які було теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено їх дієвість в процесі професійної підготовки соціальних працівників (створення та діяльність Школи «Social лідерства – Student», що дозволило залучити майбутніх соціальних працівників до соціально-значущих ініціатив на засадах громадської, волонтерської та благодійної діяльності; розроблення вибіркового навчального дисциплін «Основи лідерства» і «Соціальне лідерство» та їх впровадження до освітньо-професійних програм зі спеціальності «Соціальна робота», що надало змогу збагатити теоретичне навчання здобувачів вищої освіти знаннями про соціальне лідерство та механізми його прояву; використання різноманітних методів, форм та засобів актуалізації лідерського потенціалу майбутніх соціальних

працівників, що дозволило здійснити варіативний характер поєднання аудиторної та позааудиторної навчальної й соціально-виховної діяльності студентів).

Ефективність упровадження організаційно-педагогічних умов формування соціального лідерства у майбутніх соціальних працівників в умовах професійної підготовки підтверджена позитивними змінами, які були виявлені у процесі здійснення контрольного етапу дослідження. Аналіз результатів експерименту дозволив підтвердити, що наприкінці експерименту студенти експериментальної групи засвідчили більш високий рівень сформованості соціального лідерства, ніж студенти контрольної групи. Свідченням цього є ознаки переходу з реактивного та активного (менш ефективних) рівнів їх сформованості на проактивний (ефективний) рівень, що є відображенням кількісного та якісного аспектів формування соціального лідерства у майбутніх соціальних працівників в умовах професійної підготовки. Відмінності у рівнях сформованості соціального лідерства у майбутніх соціальних працівників засвідчують загальний висновок щодо високої результативності та ефективності впровадження розроблених організаційно-педагогічних умов формування соціального лідерства у майбутніх соціальних працівників.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у впровадженні в освітній процес закладів вищої освіти України структурно-функціональної моделі та організаційно-педагогічних умов формування соціального лідерства у майбутніх соціальних працівників в умовах професійної підготовки, що сприятимуть оптимізації якості підготовки майбутніх соціальних працівників до соціального лідерства; у систему підвищення кваліфікації фахівців з соціальної роботи практичних рекомендацій з формування соціального лідерства. Розроблено та упроваджено навчальні дисципліни «Основи лідерства» і «Соціальне лідерство», навчально-тренінгові програми «Літня Школа Social лідерства – Student» та «Зимова Школа Social лідерства – Student», тренінговий курс «Формування лідерських якостей у дітей вимушених переселенців», посібник (в співавторстві) «Соціально-педагогічний супровід дітей вимушених переселенців», які можуть використовуватися для підвищення ефективності підготовки майбутніх

соціальних працівників.

Теоретичні та експериментальні матеріали дослідження використано у лекційних курсах, семінарських й практичних заняттях із дисциплін для спеціальності 231 «Соціальна робота» у закладах вищої освіти III-IV рівнів акредитації. Результати дослідження впроваджено у роботу соціальних установ і закладів, громадських й благодійних організацій, які працюють із молоддю та молодіжними лідерами громад. Матеріали дослідження можуть також бути використані соціальними педагогами, психологами, працівниками органів місцевого самоврядування, соціальними менеджерами у розробці та упровадженні навчальних й тренінгових програм, спрямованих на оптимізацію формування соціального лідерства у дітей та молоді.

Ключові слова: соціальна робота, соціальне лідерство, соціальний працівник, структурно-функціональна модель формування соціального лідерства, професійна підготовка, майбутні соціальні працівники, організаційно-педагогічні умови, формування соціального лідерства у майбутніх соціальних працівників.

ABSTRACT

Bybyk D. D. Social leadership formation of the future social workers in the conditions of professional training. – Qualifying scientific work on the rights of manuscript.

Dissertation for obtaining a degree of Doctor of Philosophy in specialty 231 «Social Work» (23 – Social Work). – National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, 2021.

The dissertation is a comprehensive study of the actual problem of social leadership formation in future social workers, which is reflected in the theoretical justification and experimental verification of organizational and pedagogical conditions for the formation of social leadership in future social workers in the process of professional training.

In the dissertation for the first time were scientifically substantiated, experimentally tested and implemented organizational and pedagogical conditions for the formation of social leadership in future social workers in the conditions of professional training (the creation and activity of the School «Social leadership – Student»; the development of selective academic disciplines «Fundamentals of leadership» and «Social leadership» and their implementation in educational and professional programs in the specialty Social work; the use of various methods, forms and means of updating the leadership potential of future social workers); developed a structural and functional model for the formation of social leadership in future social workers, which consists of a target, organizational, content modules; the criteria (motivational-value, knowledge, personal, activity-practical), relative indicators and ranges (reactive, active, proactive) of social leadership formation in future social workers are determined.

The essence of the concepts of «social leadership», «social leadership of social workers», «formation of social leadership in future social workers» is clarified; the idea of the content and structure of social leadership in the context of the theory and practice of social work is expanded.

Methods, forms and means of classroom and extracurricular educational and social-educational work on the formation of social leadership among students have been further developed.

Based on the interdisciplinary analysis of the problem under study, the essence of such concepts is clarified: «social leadership» as a social phenomenon, which is characterized by the joint organization and management of socially significant activities to initiate social changes, finding the best means to achieve them in order to solve actual problems of the theory and practice of social work within the plane of sustainable development of society is clarified; «social leadership of social workers» is defined as an integrated personal formation, which is manifested by the desire and ability of specialists to realize leadership potential in various spheres of society's life to improve the quality of providing social services to vulnerable categories of the population; «formation of social leadership in future social workers» is considered as a specially organized process of high quality training of the future social workers, which is based on focusing on constructive

social changes as the value of social work; the desire for effective partnership and team interaction; expanding opportunities for managing knowledge and resources of social work; ensuring the development of analytical and creative thinking of students.

Expanding the understanding of the content of social leadership in the context of the theory and practice of social work helped to analyze the features of the process of its formation among students in the conditions of professional training.

The dissertation describes *the features of professional training of social workers in the context of the formation of social leadership, namely:* the combination of the principles of personal, activity-based and resource-environmental approaches as a kind of dominant that determines the essence of the process of forming of social leadership in future social workers; strengthening the practical orientation of training future social workers for professional, socially significant and charitable activities, which contributes to the saturation of educational and professional programs with a selective component with a focus on the development of "soft skills" among students; enrichment of formal education in social work by methods, forms and means of non-formal education to update the leadership potential of students, which allows expanding the boundaries of the application of classroom and extracurricular educational and social activities of future social workers.

The *criteria* (motivational-value, knowledge, personal, activity-practical) are determined and the *range* of indicators of social leadership formation in future social workers at reactive, active and proactive levels is *characterized*.

The paper presents a *structural and functional model* as a guideline for the formation of social leadership in future social workers in the context of professional training. Its content is revealed and defined in the main blocks: *target* (goal, tasks, scientific approaches, principles), *organizational* (logic of organizing the process of preparing of social workers for social leadership), *content-methodological* (content directions for the formation of social leadership, methods, forms and means of training future social workers), *effective* (the result of the formation of social leadership in future social workers according to the appropriate criteria, indicators and levels).

The success of the implementation of the structural and functional model of social

leadership formation is determined by organizational and pedagogical conditions that were theoretically justified and experimentally tested for effectiveness in the process of professional training of social workers (the creation and operation of the School «Social leadership – Student», which allowed to attract future social workers to socially significant initiatives based on public, volunteer and charitable activities; the development of selective academic disciplines «Fundamentals of leadership» and «Social leadership» and their implementation in educational and professional programs in the specialty Social work, which made it possible to enrich the theoretical training of higher education applicants with knowledge about social leadership and mechanisms of its manifestation; the use of various methods, forms and means of updating the leadership potential of future social workers, which made it possible to carry out the variable nature of the combination of classroom and extracurricular educational and social-educational activities of students).

The effectiveness of implementing organizational and pedagogical conditions for the formation of social leadership in future social workers in the context of professional training is confirmed by positive changes that were revealed in the process of implementing the control stage of the study.

Calculations confirmed that at the end of the experiment, students in the experimental group showed a higher level of social leadership formation than students in the control group. Evidence of this is the signs of transition from reactive and active (less effective) levels of their formation to proactive (effective) levels, which is a reflection of the quantitative and qualitative aspects of the formation of social leadership in future social workers in the context of professional training. Differences in the levels of formation of social leadership in future social workers indicate a general conclusion about the high effectiveness and efficiency of implementing of the developed organizational and pedagogical conditions for the formation of social leadership in future social workers.

The practical significance of the obtained research results is to introduce a structural and functional model and organizational and pedagogical conditions for the formation of social leadership in future social workers into the educational process of higher education institutions of Ukraine in the conditions of professional training, which

will promote the optimization of the quality of training of future social workers for social leadership; in the system of advanced training of specialists in social work practical recommendations for the formation of social leadership.

These were developed and implemented: academic disciplines «Fundamentals of leadership» and «Social leadership», training programs «Summer School of Social Leadership – Student» and «Winter School of Social Leadership – Student», training course «Formation of leadership qualities in children of Internally Displaced Persons», guide (co – authored) «Social and pedagogical support of children of Internally Displaced Persons». Theoretical and experimental research materials were used in lecture courses, seminars and practical classes in the disciplines of the specialty 231 «Social work» in higher education institutions of the III-IV accreditation levels. The results of the study are implemented in the work of social institutions, public and charitable organizations that work with young people and youth leaders of communities. The research materials will also be used by social educators, psychologists, employees of local self-government bodies, and social managers in the development and implementation of training programs aimed at optimizing the formation of social leadership in children and youth.

Keywords: social work, social leadership, social worker, structural-functional model of social leadership formation, professional training, future social workers, organizational and pedagogical conditions, formation of social leadership in future social workers.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

Монографії і посібники

1. **Бибик, Д. Д.** (2019). Лідерство в сфері сталого розвитку: шляхи практичної реалізації в умовах підготовки соціальних працівників. Г. Бейгер (Ред.), *Актуальні соціальні проблеми України і Польщі: соціально-педагогічний аспект. (Колективна монографія)*. (с. 302-314). Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя.

2. **Бибик, Д. Д. & Алексеєнко, Т. Ф.** (2020). Організація досвіду соціально-педагогічного супроводу формування лідерських якостей у дітей-вимушених переселенців засобами неформальної освіти. Т. Ф. Алексеєнко (Ред.), *Вимушені переселенці: соціально-педагогічні проблеми і досвід підтримки. (Колективна монографія)*. (с. 149-180). Кропивницький: Імекс-ЛТД.

3. **Бибик, Д. Д.** (2020). Тренінговий курс: тренінг з формування лідерських якостей у дітей вимушених переселенців (з досвіду роботи «Школи Social лідерства Student»). Т. Ф. Алексеєнко (Ред.), *Соціально-педагогічний супровід дітей із сімей вимушених переселенців. (посібник)*. (с. 100-156). Кропивницький: Імекс-ЛТД.

4. **Бибик, Д. Д., Савельчук, І. Б. & Ярошенко, А. О.** (2015). *Соціальна політика. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Соціальна допомога: анотований бібліографічний покажчик. Серія «Науково-методичне забезпечення підготовки фахівців соціальної сфери»*. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова.

Статті у наукових фахових виданнях, які індексуються в наукометричних базах

5. **Бибик, Д. Д.** (2019). Специфіка підготовки студентів до впровадження тренінгових технологій з розвитку лідерства у дітей вимушених переселенців. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: збірник наукових праць*, 23 (1), 31-42. DOI: <https://dx.doi.org/10.32405/2308-3778-2019-23-1-31-42> (категорія «Б»).

6. **Вурук, D.** (2020). Social Leadership: criteria, indicators and levels of formation in future Social Workers. *The Modern Higher Education Review*, 5, 72-80. DOI: <https://dx.doi.org/10.28925/2518-7635.2020.5.7> (категорія «Б»).

7. **Бибик, Д. Д.** (2020a). Модель формування соціального лідерства у майбутніх соціальних працівників в умовах професійної підготовки. *Social Work and Education*, 7(4), 483-496. DOI: <https://dx.doi.org/10.25128/2520-6230.20.4.6> (категорія «Б»).

8. **Бибик, Д. Д.** (2020b). Освітнє середовище «Школи Social лідерства – «Student» як чинник формування соціального лідерства у майбутніх соціальних

працівників. *Університети і лідерство*, 2, 87-96.
DOI:<https://dx.doi.org/10.31874/2520-6702-2020-10-2-87-97> (категорія «Б»).

**Статті у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до
Організації Економічного Співробітництва та Розвитку та/або
Європейського Союзу**

9. **Wybyk, D.** (2020). Organisational and pedagogical conditions of future social workers' professional training for social leadership. Intellectual Archive. – Toronto: Shiny Word. Corp. (Canada), 9. (April-June), 2, 56-65. DOI: https://dx.doi.org/10.32370/ia_2020_06_8

Статті у наукових фахових виданнях України

10. **Бибик, Д. Д.** (2013а). Особливості формування деонтологічної культури майбутніх соціальних працівників в умовах літньої школи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка*, 17(3), 129-135.

11. **Бибик, Д. Д.** (2013б). Професійна спрямованість у становленні відповідальності майбутніх працівників соціальної сфери. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка*, 16, 48-53.

12. **Бибик, Д. Д.** (2016). Особливості професійної мобільності в структурі діяльності соціального працівника. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*, 2(5), 8-11.

13. **Бибик, Д. Д.** (2017а). Особливості формування лідерського потенціалу майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка*, 23, 142-148.

14. **Бибик, Д. Д.** (2017б). Школа соціального лідерства як інтерактивна форма роботи з майбутніми соціальними працівниками в умовах ВНЗ. *Науковий часопис*

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка, 24 (2), 180-188.

15. **Бибик, Д. Д.** & Савельчук, І. Б. (2018). Соціальне лідерство як підґрунтя для розвитку партнерської взаємодії в освітньому середовищі університету. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. 25, 119-125.*

16. **Бибик, Д. Д.** (2020). Педагогіка партнерства: виховуємо лідерів. *Дошкільна освіта в контексті ідей Нової української школи, 1, 24-31.*

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

17. **Бибик, Д. Д.** (2011). Особливості професійної підготовки фахівців в соціальній роботі. *Соціальна робота на межі тисячоліть: концепції, технології, стратегії: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, Київ, 29 квітня. (с. 87-89). Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова.

18. **Бибик, Д. Д.** (2012). Компетентність фахівця соціальної сфери як умова його ефективної професійної діяльності. *Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції*, Хмельницький, 15 листопада. (с. 23-27). Хмельницький: Хмельницький інститут соціальних технологій Університету «Україна».

19. **Бибик, Д. Д.** (2013). Теоретичні засади деонтологічної підготовки майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери. *Соціально-педагогічна робота в закладах освіти інклюзивної орієнтації: тези доповідей VIII всеукраїнської науково-практичної конференції*, Хмельницький, 11 квітня. (с. 186-189). Хмельницький: Хмельницький інститут соціальних технологій Університету «Україна».

20. **Бибик, Д. Д.** & Савельчук, І. Б. (2016). Інноваційні моделі соціальної роботи як покращення якості надання соціальних послуг клієнтам. *Actual questions and problems of development of social sciences: International Scientific-Practical Conference Proceedings*, Kielce, 28-30 June. (с. 63-66). Kielce: Holy Cross University.

21. **Бибик, Д. Д.** (2016). Соціальне проектування в структурі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. *Актуальні дослідження в соціальній сфері: матеріали ІХ міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*, Одеса, 17 листопада. (с. 264-266). Одеса: Бондаренко М. О.

22. **Бибик, Д. Д. & Савельчук, І. Б.** (2017). Соціальна реабілітація як перспективний напрям соціальної роботи. *Інноваційні наукові дослідження у сфері педагогіки та соціальної роботи: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, Сладковічево, Словацька Республіка, 10-11 березня. (с. 217-220). Сладковічево.

23. **Бибик, Д. Д.** (2017). Соціальне лідерство як чинник формування конкурентоспроможності фахівця соціальної сфери. *Інноваційні методи та технології підготовки фахівців соціальної сфери : матеріали ІІ міжнародної науково-практичної конференції*, Київ, 16 листопада. (с. 9-12). Київ: Національний авіаційний університет.

24. **Бибик, Д. Д.** (2018a). Можливості партнерської взаємодії щодо здійснення підготовки майбутніх соціальних працівників до соціального лідерства. *Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери: матеріали ІІ міжнародної науково-практичної конференції*. Ніжин, 15-16 листопада. (с. 50-52). Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя.

25. **Бибик, Д. Д.** (2018b). Роль лідера в соціальному підприємстві. *Соціальне підприємство: теорія, практика та міжнародний досвід: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції*. Київ, 18 травня. (с. 22-26). Київ: ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

26. **Бибик, Д. Д.** (2019a). Соціально-педагогічний супровід дітей вимушених переселенців у школі соціального лідерства. *Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції*. Київ, 24-25 жовтня. (с. 41-46). Івано-Франківськ: НАІР.

27. **Бибик, Д. Д.** (2019b). Соціальне лідерство як чинник формування освітнього простору. *Теоретичні та практичні аспекти формування освітнього простору навчального закладу: світовий та вітчизняний вимір: матеріали*

міжнародної наукової конференції. Львів. 24-25 жовтня. (с. 47-50). Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка.

28. **Бибик, Д. Д.** (2019с). Технологія формування та розвитку лідерства у дітей та молоді засобами неформальної освіти. *Формування сучасних педагогічних технологій та освітніх систем: матеріали науково-практичної конференції*. Одеса. 6-7 грудня. (с. 43-45). Одеса: Вид-во «Молодий вчений».

29. **Бибик, Д. Д.** (2020а). Досвід реалізації студентських ініціатив проєктної діяльності у сфері сталого розвитку. *Європейська проєктна культура в Україні: стан, проблеми, перспективи: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції*. Запоріжжя. 29-30 травня. (с. 24-27). Запоріжжя: ЗНУ.

30. **Бибик, Д. Д.** (2020b). Соціально-педагогічні умови розвитку лідерського потенціалу дітей та молоді. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України за 2019 рік*. Київ. 22 квітня. (с. 29-34). Івано-Франківськ: НАІР.

31. **Бибик, Д. Д. & Савельчук, І. Б.** (2020). Форми реалізації партнерської взаємодії освітніх закладів з фахівцями громадських організацій та суб'єктами волонтерської діяльності. *Педагогіка партнерства: стан, проблеми, перспективи: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю)*. Житомир. 28 жовтня. (с. 52-54). Житомир.